

ŽEMĖS ŪKIO PADĖTIS RYTŲ LIETUVOJE VADINAMOSIOS „VIDURIO LIETUVOS“ LAIKOTARPIU IR ŽEMĖS REFORMOS DARBŲ PRADŽIA

ARTŪRAS KANKEVIČIUS

Įvadas

Vidurio ir Rytų Europa, iki I pasaulinio karo padalyta tarp trijų jėgų – trijų imperijų, karui baigiantis, iš esmės pakeitė savo veidą. Didysis karas, taip tuomet jis buvo vadinamas, išjudino visus visuomenės sluoksnius iš pačių gelmių, suteikė jau primirštoms ar visai nežinomoms Europos tautoms teisę išsakyti savo siekius visu balsu. Sienų neegzistavo – jos turėjo tiktai atsirasti, dažniausiai kaip atsitiktinumų seka, atskirų siekių sankryžoje. Taip lietuvių ir lenkų siekių atkurti savo valstybingumą susikirtimo rezultatas atsirado ir Rytų Lietuva su senąja LDK sostine Vilniumi.

Lenkų politikai jaunoje Lietuvos valstybėje išvelgė tiktai „Verwaltung Litauen“, savo senų pavergėjų priešiškus kėslus, norą galutinai sunaikinti senosios Abiejų Tautų Respublikos pakraščių lenkiškumą. Įsitvirtinimui Rytuose buvo panaudoti asmeniškai Józefo Pilsudskio polinkiai. Ne labai cenzūriškai, bet labai tiksliai Józefo Pilsudskio požiūrį šia tema pasakė vienas iš artimiausių jam žmonių Kazimieras Switalskis: „Užsienio politikoje Vadas nuolat pabrėžia, kad mūsų veikimo laukas Rytuose – ten mes galime būti stiprūs – ir nuolat Vadas sako, kad beprasmiškas yra Lenkijos ėjimas į Vakarus todėl, kad tenai mūsų niekas negali laukti kaip tiktai lindimas Vakarams į subinę“¹. Nežinoma, ar tai buvo svarbiausia priežastis, bet dėl Lucjano Żeligowskio žygio Rytų Lietuva iki 1939 m. pabaigos tapo Lenkijos valstybės sudėtine dalimi. Pats procesas buvo laipsniškas. Suvaržyta tarptautiniais įsipareigojimais Lenkija negalėjo ir karto paskelbti Rytų Lietuvos eiline šalies vaivadija. Todėl ir buvo iš pradžių pasirinktas „maištas“, jį įgyvendinus buvo sukurta tariaimai nepriklausoma nuo Varšuvos politikos vadinamoji „Vidurio Lietu-

vos“ valstybė. Vidurio Lietuvos teritorija apėmė 13 014 km² plotą, tai yra ankstesnės Vilniaus gubernijos 3,5 apkričių². Iš karto po Vilniaus užėmimo Lucjanas Želigowskis savo dekretu sukuria Laikinąją valdančiąją komisiją ir civilinę valdžią,³ kurios pagrindine užduotimi tapo lenkų dominavimo įtvirtinimas Rytų Lietuvoje.

Visoje tuometinėje Vidurio–Rytų Europoje turbūt garsiausiai buvo girdimi balsai, prisiekiantys ištikimybę savo tautai. Tikrai ištikimybė tautai, jų nuomone, galėjo suteikti tikrąją gerovę naujoms, etniškai „švarioms“ visuomenėms. Tai iš dalies kirtosi su naujai besikuriančių valstybių skelbiamais principais, kurie deklaravo demokratiją ir ūkinį liberalizmą, tautų lygiateisiškumą ir skelbė pagarbą tautinėms mažumoms. Bet dar labiau skelbiamos tiesos prieštaravo ūkinėms ir socialinėms realijoms.

Rytų Lietuva, o tai būdinga visai Rytų Europai, buvo Dievo pamirštas agrarinis kraštas, kur dominuojančią visuomenės dalį sudarė valstietija. Net 87% visų Rytų Lietuvos gyventojų žemės ūkis buvo pagrindinis pajamų šaltinis. Valstietija savo esme buvo konservatyvi ir archajiška. Prieš Didįjį pasaulinį karą valstietijos erdvė šiame krašte dažniausiai buvo apribota parapijos sienų ir visų pirma ji laukė žemės nuosavybės santykių suregulavimo.

Karo veiksmai baigėsi įvykdžius Lucjano Želigowskio „maištą“. Politinės priklausomybės aspektas, bent jau tuo metu buvo išspręstas. Liko vidinės problemos, o jos, neminint sienų ar etninių problemų, kaip jau minėta, buvo susietos su žemės ūkiu. Agrariniai santykiai reikalavo kuo greitesnio sprendimo.

Straipsnyje nesiekama parodyti visų pakeitimų, įvykusių Rytų Lietuvos žemėtvarkos struktūroje tarpukario laikotarpiu, kai šis kraštas buvo sudėtinė Lenkijos valstybės dalis. Straipsnyje apsiribojama vadinamosios „Vidurio Lietuvos“ laikotarpiu. Taigi kaip nauja valdžia bandė išspręsti iškilusias problemas?

Problemų buvo daug, nes, pradėdant pertvarkinėti susiklosčiusius agrarinius santykius Rytų Lietuvoje, kartu reikėjo atkurti ir karo veiksmų nuniokotą ūkį.

Gamybos, žemės ūkio padėties klausimai Rytų Lietuvoje tarpukario laikotarpiu menkai analizuoti Lietuvos istoriografijoje. Istorikų darbuose apie Rytų Lietuvą dažniausiai diskutuojama politiniais, etniniais, švietimo ar kultūros klausimais. Lenkijos istoriografijoje taip pat nėra darbų, kuriais buvo galima tiesiogiai remtis, aptarinėjant ūkio padėtį Vidurio Lietuvos laikotarpiu.

Straipsnyje daugiausia panaudoti dokumentai, kurie saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve. Tai Žemės ūkio ir miškų departamento fondo medžiaga.⁴ Departamentas tiesiogiai vykdė agrarinę politiką Vidurio Lietuvoje. Medžiagoje atsispindi žemėtvarkininkų požiūris į žemės reformos klausimus. Fonde yra atliktų darbų ataskaitos, centrinių įstaigų dokumentacijoje⁵ išliko vietinių valdžios organų pranešimai, kuriais remiantis bent iš dalies galima suprasti to laikotarpio kaimo vietovių padėties vaizdą. Naudotasi Vilniaus seimo kanceliarijos dokumentais,⁶ kuriuose išliko žemėtvarkininkų atsakymai į politikų pateiktas interpelecijas (paklausimus).

Rytų Lietuvoje valstiečiai nuo baudžiavos buvo atleisti tik numalšinus 1863 m. sukilimą. Tiesa, reforma buvo įvykdyta pakankamai naudingai valstiečiams. Caro valdžia tuo norėjo paskatinti juos už dalinį susilaikymą nuo dalyvavimo sukilime, bet dar daugiau buvo norima nubauti vietinę, orientuotą į Lenkiją dvarininkiją. Bet ir čia politiniai sumetimai nulėmė reformos skubotumą ir nenuoseklumą. Buvo palikta prorėžių sistema kaime, išliko gausūs servitutai. Būtent servitutai ateityje taps svarbiausiu nesantaikos objektu tarp dvaro ir kaimo.

Žemės ūkio padėtį sunkino ne tiktai feodalinės liekanos, bet ir darbo rankų perteklius kaime. Nepakankamas pramonės išsivystymas, netgi jos nebuvimas Rytų Lietuvoje neleido kaimo gyventojams persikelti į miestus. Sumažėjo galimybių emigruoti iš šalies. Visa tai lėmė ūkių skaidymą, jų dalijimą šeimos viduje. Labai tipišką Rytų Lietuvai pavyzdį savo studijoje apie Matuizų kaimą pateikė Witoldas Staniewiczzius. Jis pažymėjo, kad gyventojų skaičiaus didėjimas ir vargas lemia ūkių padalijimą ir žemės išskaidymą.⁷

Žemės išpirka Matuizuose buvo įforminta 1865 m. rugpjūčio 1 d. Skirtinė žemė buvo suteikta 11 ūkininkų. Kiekvienas gavo po 22 deš. 1 700 sieksnių* žemės sklypą. Taip pat buvo išskirti 2 sklypai po 3 deš., kuriuos gavo bežemiai.⁸ Jau 1922 metais Matuizų kaime buvo 35 savarankiški ūkininkai, ir tik tai vienas išlaikė savo rankose visą pirminį sklypą, tai yra 22 deš. žemės. Visi kiti sklypai buvo ne kartą padalyti. Taip 1922 metais buvo:

- 2 daržininkų ūkiai;
- 5 ūkiai, sudarantys $1/6$ sklypo (~ 4 deš.);
- 5 ūkiai – $1/5$ sklypo ($\sim 4,5$ deš.);
- 7 ūkiai – $1/3$ sklypo (~ 7 deš.);
- 7 ūkiai – $1/2$ sklypo (~ 12 deš.);
- 1 ūkis kiek mažesnis negu 1 sklypas.⁹

Ūkių mažėjimo tendencija būdinga visam laikotarpiui po baudžiavos panaikinimo. Jau 1906 m. Vilniaus gubernijoje, kaip rodo tuometinė statistika, daugiau negu dvigubai padaugėjo valstiečių ūkių skirtinėse: žemėse. Pagal „bendrujų nuostatų aktus“ Vilniaus gubernijoje turėjo būti 80 086 valstiečių kiemų, o faktiškai savarankiškai ūkininkavo 175 225 valstiečių šeimos; iš jų Švenčionių paviete kiemų padidėjo nuo 11 453 iki 23 220, Trakų – nuo 10 742 iki 23 698, Vilniaus paviete – nuo 12 006 iki 25 125 ūkių.¹⁰

Žemės stygius, iš Rytų pasiekiantys radikalūs lozungai darė žemės reformą ne tik tai aktualią, bet ir būtiną, bandant stabilizuoti krašto vidaus padėtį. Tai atspindi ir situaciniai pranešimai, gaunami Laikinojoje valdančiojoje komisijoje iš atskirų Vidurio Lietuvos vietovių. Pranešime iš Švenčionių pavieto, aptariant ūkinius santykius, rašoma: „Žemės klausimas tiek domina visumą, kiek valstietis bendrai yra godus žemės ir visuomet eis paskui tą vyriausybę, kuri jam tos žemės duos daugiau [...]“.¹¹ Ir tokia situacija būdinga visam Vilniaus kraštui. Štai iš Vileikos pranešama apie gyventojų nuotaikas: „[...] valstiečiai, nežiūrint padidintų ape-

* Čia ir toliau matavimo vienetai kaip šaltinyje.

titų dvarų nuosavybei, – sėdi tyliai, įtemptai suklusę, ar bus Lenkijoje įgyvendinta agrarinė reforma [...]“¹².

Lucjanas Źeligowski, įžengdamas į Vilnių, turėjo ir pačios Lenkijos pavyzdį. Pirmą kartą išspręsti agrarinius klausimus Lenkijoje buvo bandoma dar 1919 m. liepos 10 d., kai Seimas priėmė nutarimą apie žemės reformos principus. Tiesa, tas nutarimas nebuvo išspausdintas Vyriausybės žiniose (*Dziennik Ustaw*), todėl jis formaliai neikados neišgaliojo.¹³ Antrą kartą žemės reformos klausimas prisimintas didžiausios grėsmės Lenkijos valstybei metu, kai bolševikų kariuomenė atsirado prie pačios Varšuvos. Kairiosios pakraipos politinė partija „Piast“ žemės reformą įvardijo kaip pagrindinę sąlygą norint patraukti plačias valstiečių mases šalies gynybai. Pateiktas partijos lyderio Witoso žemės reformos projektas buvo vienbalsiai priimtas 1920 m. liepos 15 d. Seimas pavedė Vyriausybei paskelbti šį nutarimą visuose valsčiuose, pabrėžiant, kad, vengiantys atlikti piliečio prievolę, praras teisę naudotis minėtu įstatymu.¹⁴ Dar kartą, sprendžiant valstybės egzistencijos klausimą, buvo pasinaudota socialinio klausimo sprendimu.

Todėl nenuostabu, kad nepaisant Vidurio Lietuvos labai formalios padėties, vienas iš pirmųjų nutarimų, šalia civilinės valdžios sukūrimo, buvo Lucjano Źeligowskio dekretas „Žemės reformos klausimu“. Šis dekretas buvo išleistas 1920 m. gruodžio 16 d.¹⁵ Vėliau jis buvo papildytas 1921 m. balandžio 6 d. gen. L. Źeligowskio dekretu.

Dekretai pakartojo pagrindinius principus, išdėstytus Lenkijos įstatymuose,¹⁶ bet turėjo ir savo esminių skirtumų, jie buvo labiau valstietiški savo esme. Ir (tai itin svarbu) pačioje Lenkijoje, atslūgus bolševizmo grėsmei, žemės reforma tapo marginaliniu reiškiniu. Tiesa, ir Lucjano Źeligowskio įstatymas dar turėjo įrodyti savo gyvenimiškumą.

Pirmas dekreto straipsnis konstatavo, kad žemės reforma vykdoma visų pirma siekiant mažžemius ir bežemius aprūpinti žeme. Ir tai buvo pagrindinis skirtumas nuo Lenkijos įstatymo. Lenkijos įstatymai numatė lengvatinį šios kategorijos žemės pardavimą tik iki 20% kuriamo žemės rezervo, suteikiant pirmenybę Lenkijos kariuomenės invalidams ir savanoriams. Tad, nepaisant Vidurio Lietuvos karinio pobūdžio valdžios, gen.

L. Želigowskio dekretas žemės skyrimo už karinius nuopelnus problemą atskyrė nuo žemės stygiaus sumažinimo klausimo. Taip įstatymas buvo numatęs sudaryti karinį žemės fondą, jo kūrimo tikslui turėjo būti skiriama nuo 5% iki 35% žemės, bet ne viso žemės rezervo, o tik privertinai išperkamos žemės. Šalia to, mažžemiams ir bežemiams buvo numatyta išskirti ne mažiau kaip 50% visų žemės naudmenų, skirtų žemės reformai.

Lietuvos respublikai atgavus Rytų Lietuvą 1940 metais buvo susidomėta krašte vykdyta žemės reforma. Lietuvos žemėtvarkininkai ypatingą dėmesį atkreipė į žemės skyrimą buvusiems kariams (osadnikam). Taip, jų duomenimis, per visą tarpukario laikotarpį Vilniaus vaivadijoje žemė buvo paskirta 190 asmenų (1968 ha). Nustatyta, kad iš jų atkeltų iš Lenkijos gilumos kolonistų labai nedaug, iš viso apie 10–15 asmenų. Visi kiti yra kilę iš Vilniaus krašto. Mat kolonistams osadnikams kaip kariams savanoriams visoje Lenkijoje žemė buvo duodama nemokamai, o buvusioje vadinamojoje Vidurio Lietuvoje iki 1928 metų veikė įstatymas, kuriuo kolonistas neturėjo teisės gauti nemokamos žemės. Sklypus pirkosi „osadnikai“ – vietos gyventojai, kuriems kad ir už pinigus, bet buvo patogų įsikurti Rytų Lietuvoje.¹⁷

Šiuo požiūriu įdomus paties Lucjano Želigowskio pavyzdys. Lenkijos vyriausybės nutarimu, už karinius nuopelnus jam buvo skirtas 44 ha žemės sklypas už Vidurio Lietuvos ribų. Vėliau Lucjanui Želigowskiui išimties tvarka buvo leista nusipirkti apleistą Andrejavos palivarką Vilniaus–Trakų pavieta. Leidus nusipirkti dvarą, Lucjanas Želigowskis nutarė grąžinti jam nemokamai skirtą kareivišką sklypą. Jis rašė Lenkijos karių fondo vyriausiajam komisarui: „[...] Už Andrejavos palivarką turiu sumokėti visą vertės sumą ir beveik galėčiau iš karto tai padaryt, pasinaudodamas kareivišku sklypu, bet iš etinių paskatų negaliu jo valdyti ir prašau priimti jį iš manęs“.¹⁸

Žemės reformai įgyvendinti analogiškai Lenkijai buvo įsteigtos apskričių ir vaivadijų Žemės valdybos, kurios turėjo vykdyti įstatyme numatytus darbus. Reformai realizuoti buvo kuriamas valstybinis žemės rezervas. Jį turėjo sudaryti valstybinės žemės, buvusios valdančios dinas-

tijos žemės, analogiškai kaip ir Lenkijoje, turėjo būti išperkamos privačios žemės, kurių dydis viršijo įstatyme numatytą normą. Vidurio Lietuvoje ta norma buvo 160 ha, Lenkijoje – 180 ha, Rytiniuose pakraščiuose (Kresy) – 400 ha. Prie Kresų buvo priskiriamos etniškai „nelojalios“ žemės, kur daugumą sudarė ne lenkų tautybės gyventojai. Tuo tarpu stambioji žemėvalda dažniausiai buvo lenkų rankose. Dvarai šiose žemėse turėjo suvaidinti lenkų kultūros židinio vaidmenį.

Vietinis skirtumas buvo ir reformos tikslams perduodami miško kirtimai – tiek privatūs, tiek valstybiniai.

Savo ataskaitoje Vilniaus Seimui Žemės ūkio ir miškų departamento direktorius Sewerynas Ludkiewiczius yra rašęs: „[...] reikia konstatuoti, kad Vidurio Lietuvoje paskelbti žemės reformos principai yra daugiau pritaikyti gyvenimui, negu analogiški Žečpospolitos įstatymai [...] veikdami labai mažame plote – galėjome daug lengviau atsižvelgti į vietines sąlygas ir ūkinio gyvenimo reikalavimus.“¹⁹

Vidurio Lietuvos žemėtvarkininkai iš tikrųjų buvo susirūpinę tuo, kad skelbiami įstatymai neprieštarautų krašte susiklosčiusioms teisinėms ir ekonominėms sąlygoms. Verta pažymėti, kad, šalia įstatymų, reguliuojančių žemės reformos įgyvendinimą pačioje Lenkijoje, egzistavo įstatymas, skirtas jau minėtiems rytinių pakraščių 22 pavietams, priimtas Lenkijos Seime 1920 m. gruodžio 17 d.²⁰ Įstatymas numatė, kad žemės reformą turi vykdyti vietinė administracija (seniūnijos), glaudžiai joms bendradarbiaujant su karine valdžia.

Projektuojant Rytų Lietuvos prijungimo prie Lenkijos juridinį įteisinimą, Vidurio Lietuvos teritorijoje turėjo įsigalėti Kresams skirtas įstatymas. Dėl to vyriausiasis Vilniaus žemės inspektorius rašė Žemės ūkio ir miškų departamento direktoriui, apie šio įstatymo žalingas pasekmes Rytų Lietuvai: „[...] iš praktikos kiekvienam žinoma, kuo baigiasi karinės valdžios bendradarbiavimas su vietine administracija; dažniausiai batalionų lenktynėmis, norint užimti sau kuo geresnį dvarą, ir jį padalyti keliems karininkams, paliekant trupinius kareiviams, visiškai pamirštant mažą žemius, bežemius ir likusius be darbo žemės ūkio darbininkus, kurių tik maža dalis galės gauti darbą taip išparceliuotame dvare“.²¹ Da-

rydamas išvadą jisai sako: „[...] gal ir nelabai politiškai teisinga suteikti vietiniams žemdirbiams palankesnę įstatymą [...] bet negalima keisti geresnį įstatymą blogesniu įstatymu [...]“²².

Žemės ūkio ir miškų ūkio departamento direktorius manė, kad Lenkijos seimas turi priimti nutarimą apie gen. Lucjano Želigowskio dekretą galiojimą Rytų-Lietuvos teritorijoje arba priimti visai Lenkijai bendrą įstatymą, kuris atsižvelgtų į vietinius agrarinius santykius.²³ Toks nutarimas nebuvo priimtas iki 1925 metų, kai buvo paskelbtas bendras įstatymas „Apie žemės reformą“. Vis dėlto vietinė valdžia – ar Lenkijos vyriausybės delegatas, ar seniūnijos – turėjo atsižvelgti į gen. Lucjano Želigowskio dekretą. Pavyzdžiui, Švenčionių pavieto seimelis 1923 metais priėmė nutarimą atleisti dvejiems metams nuo mokesčių kaimus, išskirstytus į vienkiemius.²⁴ Tai turėjo bent iš dalies kompensuoti vietinių gyventojų nepasitenkinimą tuo, kad nebuvo įvykdytas pažadas šiuos darbus atlikti nemokamai. Buvo prisiminta ir tai, kad caro valdžia analogiškus darbus taip pat darė nemokamai.

Pats įstatymų paskelbimas dar negalėjo išspręsti Rytų Lietuvos ūkinių problemų. Pasaulinis karas, du bolševikiniai antpuoliai Rytų Lietuvos žemės ūkį įstūmė į labai sunkią būklę. Kaimui trūko sėklų, inventoriaus, arklių, visur viešpatavo anarchija. Iš Švenčionių pavieto 1920 metų pabaigoje buvo pranešama: „[...] Svarbiausiu uždaviniu dabar yra pristatyti pašarus, tai yra šieno, šiaudų ir bulvių, nes tai reikalinga kasdieniniame gyvenime kiekvienam. Vyriausybė žada, kad pristatys vežimus, arklius ir t. t. Ar vyriausybė pavasarį pristatys kokių nors sėklų sėjai, – apie tai jau šiandien reikia galvoti.“²⁵ Panašūs pranešimai ir iš Lydos pavieto: „[...] tos žemės, kurią turi [valstiečiai] nėra kuo apdirbti, nes nėra inventoriaus [...] atstatymas visiškai nevyksta.“²⁶

Ne lengvesnė situacija susiklostė ir stambiausios žemėvaldos ūkiuose. Stambių žemėvaldų kreipimusi į Laikinąją valdanciąją komisiją pažymima, kad vokiečių okupacija, bolševikai, taip pat rekvizicijos, kurias vykdė Vidurio Lietuvos kariuomenė ir už kurias atsiskaityta daugiausia tik 10% rekvizuoto turto vertės, visiškai nualino stambesnius žemėvaldžius. „Dvarai palikti be inventoriaus, be šiaudų ir šieno, be sėklos ir bulvių,

taip pat ir be kasdieninės duonos kashio patiems savininkams, taip pat dvarų ir administracijai bei darbininkams.“²⁷

Sunkiausia padėtis susiklostė buvusios pafrontės ruože, kurį sudarė dalis Švenčionių ir Ašmenos paviėtų. Pagal statistiką, pateiktą Vilniaus seimo metu, fronto linija apėmė 18 valsčių: Tverečiaus, Melagenų, Kamajų, Krėvos, Drūkšių, Vydžių ir kt. Šiame ruože buvo visiškai sugriauta 830 kaimų, 218 kaimų sugriauta iš dalies. Karo veiksmai palietė 1 048 kaimų ir 11 085 ūkių. Iš 2 659 ūkių savininkai su šeimomis pasitraukė. Karo veiksmų zona apėmė 84 260 deš. žemės plotą. Tame pačiame ruože visiškai buvo sunaikinta 80 dvarų, kurių visas plotas buvo 29 180 deš. žemės.²⁸

Iš Švenčionių pavieto buvo pranešama: „Valdomas rajonas, prieš trejus metus tiesiogiai patyrė karo veiksmus. Penkių valsčių žemės buvo išraižytos apkasų ir spygliuotų vielų. Dėl to kilo didžiulių sunkumų sėjai. Trūksta grūdų [...] Trobesių atstatymo klausimas yra ypač svarbus ir reikalauja nuolatinio darbo, nes dabar 40% kaimo gyventojų buvusiame pafrontės ruože priversti tenkintis žeminėmis.“²⁹

Tikrovė kaimo gyventojams, kaip ir visiems kitiems, buvo siaubinga. Besikeičiančių valdžių įvaizdis buvo žmogus su šautuvu. Žemės ūkio ir miškų departamentas atskirų partijų ar grupuočių politinių spekuliacinių siekių aplinkoje visų pirma turėjo išspręsti kasdienės duonos klausimą. Savo ataskaitoje apie 1920 m. spalio 12 d. – 1921 m. gruodžio 31 d. atliktus darbus departamentas rašė, kad teko kovoti su anarchija, savivale ir netgi valdžios uzurpacija vietose, o tai neišvengiamai lėtino žemės ūkio atkūrimo darbus. Departamentas turėjo apsiriboti labiausiai neati-dėliojamais darbais.“³⁰

Laikinosios valdančios komisijos posėdyje 1921 m. vasario 22 d., bandant išsiaiškinti Vidurio Lietuvos žemių ekonominę padėtį ir jos poveikį žemės ūkiui, buvo konstatuota, kad 1920 m. rudens sėjai buvo sunaudota 1 500 000 pūdų grūdų, vadinasi, pavasario sėjai vietiniams poreikiams trūks 750 pūdų grūdų, 39 000 pūdų bulvių. Buvo manoma, kad nauja sėja vyks sunkiai. Kad žemės ūkis pradėtų normaliai funkcionuoti reikėjo rasti trumpalaikių kreditų, be kurių, komisijos nuomone, net negalime kalbėti apie kokius nors konkretesnius rezultatus.³¹

Pavasario sėjai departamentas 1921 m. buvo gavęs iš Žemės ūkio ministerijos Varšuvoje 1 644 233 kg grūdų ir 849 125 kg bulvių. Gauta pagalba buvo išskirstyta ūkiams. Valstiečiai gavo 52%, stambieji žemvaldžiai – 24%, žemės ūkio įstaigos 24% gautos sėklos. Kaip matyti iš jau minėtų skaičių, gauta parama sėklomis negalėjo visiškai patenkinti esamų poreikių.³² Į tai atkreipė dėmesį žemvaldžių sąjunga: „Šių metų pavasarį tikrai nedidelė dalis laukų galėjo būti apsėta [...]. Tiesa, žemės ūkio ir miškų departamentas skyrė kreditų, bet tikrai 3/4 pinigais, o 1/4 palūkanomis – 50% grūdais iš naujo derliaus.“³³

Per rudens sėją, kai visiškai nebuvo kreditų, pagalba buvo teikiama tikrai ypač neturtingiems, visiškai sunaikintiems pafrontės ruožo ūkiams Švenčionių pavieto 9 valsčiuose ir Ašmenos pavieto 2 valsčiuose. Be to, buvo skirti vadinamieji skubūs kreditai: 8 mln. lenkiškų markių pirkti grūdams, 4 mln. markių – mineralinėms trąšoms, 7 mln. markių – pirkti Poznanės vaivadijoje 100 galvijų, 1 090 avių, 1 000 kiaulių Varšuvos skirtų Vidurio Lietuvai 1921 m. Pirkti gyvuliai buvo parduodami vietiniams gyventojams urmo kainomis. Sumažintomis kainomis buvo parduodamas gautas iš kariškių inventorių.³⁴ Vis dėlto sunkiausia padėtis buvo dvaruose. Remiantis Žemės ūkio ir miškų departamento apskaičiavimais, stambieji žemvaldžiai 1921 m. rudenį apsėjo 60% įprastinio ploto. Tam buvo sunaudotas beveik visas derlius ir daugelyje ūkių iki pavasario, departamento nuomone, galėjo pritrūkti duonos.³⁵

Lyginant su ikikariniu laikotarpiu, katastrofiškai buvo sumažėjęs gyvulių skaičius. Galvijų skaičius 1921 metų pabaigoje čia tesiekė 52%, arklių – 44,3%, avių – 71,7%, kiaulių – 33,1% ikikarinio lygio. Buvo išleistas specialus nutarimas dėl arklių registravimo Vidurio Lietuvoje ir draudimas juos išvežti už jos ribų. Nutarimas tuo klausimu 1921 m. kovo 5 d. buvo modifikuotas gruodžio 15 d. 1921 m. nutarimu. O 1921 m. kovo 18 d. nutarimas turėjo apsaugoti nuo rekvizicijų veislinius gyvulius ir reproduktorius. Departamentas ne tik pats įveždavo gyvulius į Vidurio Lietuvą, bet ir skatino privačią iniciatyvą. Jam tarpininkaujant, 1921 metais buvo įvežta: 364 arkliai, 1 mulas, 1 430 galvijų, 64 veršiai, 300 ožkų, 1 761 avis, 3 489 kiaulės.³⁶

Labai lėtai, bet žemės ūkio atkūrimas Rytų Lietuvoje Vidurio Lietuvos laikotarpiu vyko. Buvusios pafrontės ruožo kaimuose buvo atstatyti 1 802 gyvenamieji namai, 1 907 ūkiniai pastatai.³⁷

Vidurio Lietuva, kaip buferinis valstybinis darinys, gyvavo labai neilgai. Jos galutinė egzistavimo riba tapo vadinamasis Vilniaus seimas, susirinkęs 1922 m. vasario mėnesį. Rinkimų apygardų teritorija buvo išplėsta iki Lydos ir Braslavo pavių, t. y. rinkimų teritorija padidėjo nuo 13 014 km² iki 20 211 km², o gyventojų skaičius nuo 499 544 iki 735 089.³⁸ Padidėjusi teritorija, lietuvių nedalyvavimas rinkimuose, kiti faktoriai nulėmė visišką Vidurio Lietuvos inkorporacijos šalininkų į Lenkijos valstybę leimėjimą rinkimuose.

Tautinės demokratijos partija (Demokracja Narodowa) ir artimos jai grupuotės įžvelgė Vilniaus seime tikslą, kur per dvidešimt minučių turi būti išspręstas Rytų Lietuvos likimas, balsuojant už šių žemių be sąlygišką įtraukimą į Lenkijos sudėtį. Įvykių eiga pasisuko kita linkme. Vilniaus Seimo darbo laikas užsitęsė, o per jo veiklos laikotarpį iškilo daug ekonominių klausimų.

Seimo darbo metu politinės partijos ir grupuotės pateikė 20 paklausimų, iš kurių net 13 buvo ūkinio gyvenimo raidos klausimais (9 paklausimai buvo tiesiogiai Žemės ūkio ir miškų departamentui arba Centrinei žemės valdybai).

Vidurio Lietuvos agrarinės tarnybos partijų paklausimuose buvo kalbinamos tuo, kad nevykdo žemės reformos, ignoruoja mažžemių ir bežemių interesus. Pavyzdžiui, Liaudies sąjunga savo interpeliacijoje atkreipė dėmesį į tai, kad nepaisant to, jog nuo dekreto Žemės reformos klausimu jau praėjo 14 mėnesių, „tiksliai paskutiniu metu Centrinė žemės valdyba išparceliavo pirmus objektus: Švenčionių pavietyje – dvarą Popowska Ferma, Ašmenos pavietyje – dvarą Grauziškės, kitur dar dešimt svarbesnių ūkių, o tai yra iš viso 12 objektų (3 183 deš. žemės), kuriuos išparceliavus buvo sudaryti 246 sklypai.“³⁹

Daugumos politinių partijų grupuotėms didžiausią rūpestį buvo sukėlusios privačios, nesankcionuotos parceliacijos, pavyzdžiui, jų nuomone, vykę Vidurio Lietuvos teritorijoje. Šiuo klausimu Liaudies Tarybų sąjun-

ga buvo pateikusi net du paklausimus.⁴⁰ Liaudininkų ir demokratų paklausime sakoma: „[...] Žemės valdybos plačiai naudojama ir netgi remiama privati parceliacija kelia grėsmę žemės reformos vykdymui, nes stambesnių dvarų savininkai, kurių žemė turi būti išpirkta prievartiniu būdu vadinamojo žemės fondo sudarymui, parduodama [...]. Tokiu būdu sumažinama galimybė mažžemiams ir bežemiams naudotis lengvatine parceliacija [...]. Ypač pažeidžiami principai [...], kuriuose kalbama apie lengvatinę žemės parceliaciją nusipelnusiems kariam.“⁴¹

Atsakydamas į šiuos ir kitus kaltinimus, Sewerynas Ludkiewiczius visų pirma apibrėžė agrarinių tarnybų vykdomą politiką, taip pat parodė per metus nuveiktų darbų rezultatus. Stambiosios žemėvaldos klausimu jis pabrėžė: „[...] ne reakcingų stambių žemvaldžių įtaka paliepė palikti palivarkinius ūkius, o pačios žemdirbystės gerovė ir susirūpinimas ja.“⁴² Konkretizuojant stambesnės žemėvaldos parceliacinius darbus, buvo minima, kad trumpas žemės valdybos veikimo laikotarpis, techninių pajėgų trūkumas, kreditų stoka, mažas valstybinių žemių plotas turėjo, direkto-riaus nuomone, paaiškinti tokį mažą išparceliuotos žemės plotą (3 262 ha). Dėl „laukinės“ nesankcionuotos dvarų parceliacijos buvo atsakyta, kad jinais netoleruojama, netgi atvirkščiai, su ja energingai kovojama. O pati privati parceliacija vyksta kontroliuojant agrarinėms tarnyboms pagal vi-
sas galiojančias teises nuostatas ir dėl to netgi skatinama.⁴³

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Vidurio Lietuvoje žemės parceliacijai galiojo liberalesnės nuostatos negu Lietuvos Respublikoje. Žemės reformos įstatymas numatė, kad patys savininkai, kontroliuojami agrarinės tarnybos, turėjo teisę parduoti žemės likutį, viršijantį įstatymų nustatytą normą. Vėliau į šią problemą Lietuvoje atkreipė dėmesį Domas Cesevičius: „[...] radikalus dvarų parceliavimas iš karto pareikalavo iš valstybės išdo didelių lėšų, o jis buvo apytuštis.“⁴⁴ Išdas buvo apytuštis tiek Lietuvoje, tiek ir Lenkijoje. Gal todėl Lenkijoje, sprendžiant šią sunkią problemą, iš karto buvo labiau pasiremta ekonominiais negu socialiniais argumentais, nepaisant kaltinimų, kad, vykstant privačiai parceliacijai, laimės visų pirma stambūs turtingi ūkininkai. Sewerynas Ludkiewiczius aiškino, jog mažžemių ir bežemių interesai nėra pažeidžiami.⁴⁵

Jo duomenimis, 1921 m. Žemės komisija gavo 301 privačią parceliacinę bylą ir buvo leista pakeisti nuosavybės formą 582 sklypams 10 730 deš. žemės plote. Tą žemę įsigijo: bežemiai – 253 sklypus, mažžemiai – 308 sklypus, turėję pakankamai žemės – 21 sklypą. Neigiamai atsakyta 19, atidėtos iki papildomo išsiaiškinimo 29 bylos.

Privati parceliacija buvo vykdoma ir vadinamųjų įgaliotųjų bendrovių. 1921 metais bendrovės pateikė agrarinėms tarnyboms parceliacinius planus 29 dvarams, turintiems 17 284 deš. žemės plotą. Iš to skaičiaus parceliacija buvo baigta ir patvirtinta 15 dvarų palnai 3 135,28 deš. žemės plote. Iš to buvo sudaryti 162 nepriklausomi ūkiai (3 135,25 deš.) ir 18 papildomų sklypų (392,32 deš.). O 5-iems neleista pakeisti nuosavybės formos. Apskritai privati parceliacija apėmė 14 257,13 deš. žemės naudmenų ir šiame plote sudaryti 762 sklypai.⁴⁶

Jeigu tikėsime oficialia statistika, tai socialinis klausimas, kaip jis tuomet buvo suprantamas, nebuvo pažeistas. Absoliučią daugumą naujai sudarytų sklypų įsigijo naujakuriai arba mažžemiai. Nebuvo pažeistas ir kitas svarbus aspektas: remiantis vėlesniais duomenimis, matyti, kad 1921–1926 metais po privačios parceliacijos sudarytų 8 251 sklypą pirkė dažniausiai vietiniai gyventojai (96,4% pirkėjų buvo vietiniai ar artimiausių kaimų gyventojai, o 3,6% – nevietiniai.⁴⁷ Tai tikrai mažas nevietinių pirkėjų procentas, negalėjęs pakeisti susiklosčiusios padėties Rytų Lietuvoje.

Politikų netenkino oficialūs atsakymai šiuo klausimu. Jie ir toliau priekaištavo, kad žemė dažniausia parduodama turtingiems valstiečiams už svetimą valiutą (JAV dolerius) spekuliacinėmis kainomis.⁴⁸ Į tai atsakydama Centrinė žemės valdyba tvirtino, kad iš žemės valdybų pavietuose griežtai reikalaujama vadovautis nustatytomis, fiksuotomis kainomis, o parduoti už svetimą valiutą taip pat uždrausta specialiu nutarimu.⁴⁹ Šalia to, valdybos pirmininkas paminėjo: „[...] kainų kontroliuoti neįmanoma, nes pirkimo-pardavimo sutartyje nurodoma mažesnė kaina [...] iš besiskundžiančių neįmanoma išreikalausiti raštiškų parodymų.“⁵⁰

Šalia privačios parceliacijos, vyko vadinamoji vyriausybinių parceliacija. Vyriausybinių parceliacijų vyko Žemės rezervo pagrindu, kuris, kaip jau minėta, turėjo susidėti iš valstybinių žemių, buvusios valdančiosios dinastijos

žemių, išperkamų valstybės privačių valdų. Šis darbas prasidėjo perimant Žemės valdybas iš Žemės ūkio ir miškų departamento valstybinių žemės naudmenų, skirtų parceliacijai. 1921 m. vienu iš departamento uždavinių buvo valstybinių per karą paliktų dvarų valdymas. Administruojamus dvarus departamentas paprastai atskirais sklypais trumpai nuomodavo. Nuomininkai turėjo atsiskaityti gautu derliumi. Per 1921 m. valstybės valdomas stambiosios žemėvaldos plotas sudarė 38 816 deš. žemės naudmenų (valstybiniai dvarai apėmė 12 018 deš. žemės plotą, privati stambi žemėvalda – 26 798 žemės plotą). Pamažu grįžtant pasitraukusiems nuo karo savininkams, departamentas grąžindavo administruojamas valdas. Iki metų pabaigos buvo grąžinta 2 572 deš. žemės.⁵¹

Departamentas žemės reformos reikalams Centrinei žemės valdybai buvo perdavęs du buvusius valstybinius dvarus (Medininkų ir Melochovičių). Žemės fondui papildyti buvo perduoti tie dvarai, kuriuos ateiviai žemvaldžiai įsigijo po 1863 metų, pasinaudoję caro valdžios suteiktomis privilegijomis. Tad, remiantis įstatymais, turėjo būti nusavinti Pūriškių, Dūkštų, Bukiškės dvarai. Iš viso vyriausybinei parceliacijai buvo išskirti 5 601 ha žemės. Žemės valdyba, pasitelkusi savo matininkus, išparceliavo 3 183 ha žemės ir sudarė 246 sklypus. Likusiame plote (2 418 ha) padaryti reikalingi matavimai, o darbus baigti buvo numatyta per naują sezoną.⁵²

1922 metais buvo numatyta perimti į valstybės išdą dar 10 dvarų, įsigytų naudojantis privilegijomis. Taip pat buvo numatyta prievartiniu būdu išpirkti viršijančią įstatymu numatytą žemės normą Verkių, Buivydiškių ir Markučių dvaruose. Šios priemonės, žemėtvarkininkų nuomone, turėjo padidinti žemės fondą dar 7 000–8 000 ha.⁵³

Šalia stambios žemėvaldos parceliacijos, ne mažiau svarbus buvo komasacijos arba kaimų skirstymas į vienkiemius ir servitutų likvidavimo darbai. Žemėtvarkininkai skundėsi, kad dėl finansinių galimybių parengiamieji lauko darbai buvo pradėti tiktai sezono pabaigoje. Vidurio Lietuvoje 1921 metais skirstymas į vienkiemius buvo pradėtas 11 kaimų 4 565,8 ha plote. Visiškai skirstymo darbai buvo baigti 9 kaimuose 3 722,2 ha plote.⁵⁴

1921 metais vykusius žemės ūkio atkūrimo darbus Rytų Lietuvoje, taip pat pradėtą žemės reformą žemėtvarkininkai vertino teigiamai. Sewerynas Ludkiewiczčius atsiskaitydamas Vilniaus Seimui, pasakęs: „Lyginant tai, kas padaryta per trejus metus kitose Žečpospolitos vietovėse, tvirtinu, kad, išskyrus skyrimo žemės už karinius nuopelnus srityje, mes padarėme daug ir tas palyginimas akivaizdžiai mūsų naudai.“⁵⁵

Vėliau 1928 metais, Witoldas Staniewiczčius, tuo metu buvęs Lenkijos žemės ūkio ministru, ne kartą yra pakartojęs „[...] Vilniui priklauso darbų pradžios garbė pertvarkant žemės ūkį, nes būtent Vidurio Lietuvos ir gen. L. Želigowskio valdymo laikotarpiu pradėta realizuoti agrarinę programą, kuri nors iš pradžių nepopuliari ilgainiui nugalėjo ir tapo bendravalstybine programa.“⁵⁶

Išvados

Igyvendinus Lucjano Želigowskio „maištą“ Rytų Lietuvoje, buvo sukurta tariamai nepriklausoma nuo Varšuvos politikos vadinamoji „Vidurio Lietuvos valstybė“. Paibaigus karo veiksams, ypač kritiška buvo krašto vidaus padėtis. Visiškai buvo sugriautas Rytų Lietuvos ūkis, kurio pagrindą sudarė žemės ūkis. Naujoji valdžia 1921 metais, gaunama iš Varšuvos pagalba buvo pradėjusi iš dalies atkurti krašto žemės ūkį. Buvo stengiamasi aprūpinti ūkininkus sėkla, būtiniausiu inventoriumi, bandoma pasiekti prieškarinį gyvulių skaičių Rytų Lietuvoje.

Žemės trūkumas, ateinantys iš Rytų radikalūs lozungai darė svarbų žemės struktūros pertvarkymo klausimą. Žemės reforma turėjo stabilizuoti krašto vidaus padėtį. Nepaisant labai formalios Vidurio Lietuvos padėties, buvo paskelbtas gen. Lucjano Želigowskio dekretas „Žemės reformos klausimu“.

Dekretas, kartodamas pagrindinius principus, išdėstytus Lenkijos įstatymuose, buvo labiau valstietiškas savo esme. Vidurio Lietuvoje buvo sukurtos Agrarinės tarnybos, kurių pagrindinė užduotis buvo stambios žemėvaldos parceliacija. Žemės parceliacija vyko dviem kryptim: buvo parceliuojami vaslybiniai dvarai, o šalia to, kontroliuojant Žemės valdy-

boms, vyko privačios stambios žemėvaldos parceliacija. 1921 metais 17 440 deš. žemės plotas buvo išdalytas sklypais. Buvo sudaryti 1 009 sklypai, jų pirkėjai buvo artimiausių kaimų gyventojai. Ne mažiau svarbus aspektas buvo ir tai, kad naujų sklypų savininkais tapo bežemiai ar mažžemiai valstiečiai. Buvo pradėti kaimų skirstymo į vienkiemius ir servitutų likvidavimo darbai. Pasiiekti šios srities rezultatai 1921 metais buvo kuklūs.

Vidurio Lietuvos žemės reformos įstatymai turėjo svarbią reikšmę tolesnei agrarinių santykių plėtrai Rytų Lietuvoje. Ši reforma savo esme skyrėsi ne tiktai nuo Lenkijos respublikos įstatymų, bet ir neleido įsigalėti Rytų Lietuvoje įstatymams, kurie buvo skirti Kresams.

IŠNAŠOS

¹ Cit. pagal: *Landau Z., Tomaszewski J.* Trudna niepodległość: Rozważanie o gospodarce Polski 1918–1939. Warszawa, 1978. S. 21.

² Sejm Wilenski, 1922: Przebieg posiedzeń według sprawozdań stenograficznych w opracowaniu kancelarji sejmowej. Wilno, 1922. S. III.

³ *Łossowski P.* Konflikt Polsko-Litewski 1918–1920. Warszawa, 1996. S. 197.

⁴ LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 152, 89.

⁵ Ten pat. F. 19. Ap. 1. B. 13, 61, 70.

⁶ Ten pat. F. 34. Ap. 1. B. 11.

⁷ *Staniewicz W.* Matujzy-Botondziszki, wieś powiatu Lidzkiego: Studium spoleczne i gospodarcze. Wilno, 1923. S. 54.

⁸ Ten pat. S. 36–38.

⁹ Ten pat. S. 54.

¹⁰ Krestjanskoje zemlevladienie. Vilenskaja gubernija. Vilna, 1908. S. 616–617.

¹¹ Raport kierownika Powiatu Święciańskiego Straży Kresowej z dn 31 grudnia 1920 r. // LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 13. L. 19.

¹² Raport kierownika Powiatu Wilejskiego Straży Kresowej (be datos) // LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 13. L. 21.

¹³ *Zientara B., Mączak A., Ihnatowicz I., Landau Z.* Dzieje gospodarsze Polski do 1931 r. Warszawa, 1964. S. 472.

¹⁴ Pobog-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski. Londyn, 1985. T. 2. S. 452.

¹⁵ Dziennik urzędowy Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej. 1920. Nr. 9.

¹⁶ Dziennik urzędowy Ministerstwa rolnictwa i dóbr państwowych. Warszawa. 1920. Nr. 20; Reforma rolna. Kraków-Warszawa, 1939. S. 5-25.

¹⁷ *Ramanauskas J., Bagdonas J.* Lenkų žemėtvarka Vilniaus krašte // *Žemės ūkis*. 1940. Nr. 2. P. 207.

¹⁸ AAN. Akta gen. Żeligowskiego. T. 92. S. 18.

¹⁹ Sprawozdanie Departamentu rolnictwa i lasów w sprawie naprawy ustroju rolnego z dn. 31 stycznia 1922 r. // LCVA. F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 49.

²⁰ Dziennik urzędowy ministerstwa rolnictwa. 1921. N 2.

²¹ LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 89. Lapai nenumėruoti.

²² Ten pat.

²³ Ten pat.

²⁴ LCVA. F. 63. Ap. 1. B. 4184. Lapai nenumėruoti.

²⁵ Raport kierownika Powiatu Święciańskiego Straży Kresowej z dn. 31 grudnia 1920 r. // LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 13. L. 14.

²⁶ Raport kierownika Powiatu Lidzkiego Straży Kresowej za listopad 1920 r. / LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 13. L. 16.

²⁷ LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 70. L. 3

²⁸ Sprawozdanie Departamentu rolnictwa i lasów w sprawie naprawy ustroju rolnego z dn. 31 stycznia 1922 r. // LCVA. F. 34. Ap. 1. B. 141. L. 51. Lapai nenumėruoti.

²⁹ Raport kierownika Powiatu Święciańskiego Straży kresowej z dn 31 grudnia 1920 r. // LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 13. L. 13.

³⁰ Sprawozdanie Departamentu rolnictwa i lasów za okres 12 października 1920 r.-31 grudnia 1921 r. // LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 152. Lapai nenumėruoti.

³¹ Protokół posiedzenia z dn. 22 lutego 1921 r. dla wyjaśnienia stanu ekonomicznego i potrzeb ziem wschodzących w skład Litwy Środkowej // LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 61. L. 12.

³² Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów za okres 12 października 1920 r.–31 grudnia 1921 r. // LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 152. Lapai nenumeruoti.

³³ LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 70. L. 3.

³⁴ Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów za okres 12 października 1920 r.–31 grudnia 1921 r. // LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 152. Lapai nenumeruoti.

³⁵ LCVA. F. 19. Ap. 1. B. 70. L. 3.

³⁶ Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów za okres 12 października 1920 r.–31 grudnia 1921 r. // LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 152. Lapai nenumeruoti.

³⁷ Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów w sprawie naprawy ustroju rolniego z dn. 31 stycznia 1922 r. // LCVA. F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 51.

³⁸ Sejm Wilenski 1922 : ..., p. III.

³⁹ Interpelacja p. Kuleszy w imieniu Klubu Związka Rad Ludowych w sprawie reformy rolnej // F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 43.

⁴⁰ Sejm Wilenski 1922 : ..., P. IV/5–VI/5.

⁴¹ Interpelacja klubów P.S.L. I Demokratów w przedmiocie prywatnej parcelacji // F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 64.

⁴² Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów w sprawie ustroju rolnego 31 stycznia 1922 r. // LCVA. F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 45–49.

⁴³ Ten pat. L. 45–49.

⁴⁴ *Cesevičius D.* Lietuvos ekonominė politika 1918–1940. Vilnius, 1995. P. 67.

⁴⁵ Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów w sprawie naprawy ustroju rolniego z dn. 31 stycznia 1922 r. // LCVA. F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 50–51.

⁴⁶ Ten pat. L. 50–51.

⁴⁷ Łączyński St. Zeimotel T. Przebudowa ustroju rolnego w ziemi Wilenskiej. Wilno, 1927. S. 9.

⁴⁸ Protokół 8-go posiedzenia Komisji Głównej dn. 30 marca 1922 r. // F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 69.

⁴⁹ Ten pat. L. 69.

⁵⁰ Ten pat. L. 69.

⁵¹ Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów za okres 12 października 1920 r.–31 grudnia 1921 r. // LCVA. F. 27. Ap. 1. B. 152. Lapai nenumeruoti.

⁵² Sprawozdanie Departamenta rolnictwa i lasów naprawy ustroju rolniego z dn. 31 stycznia 1922 r. // LCVA. F. 34. Ap. 1. B. 11. L. 50.

⁵³ Ten pat. L. 50.

⁵⁴ Ten pat. L. 51.

⁵⁵ Ten pat. L. 51.

⁵⁶ *Staniewicz W.* O program agrarny w Polsce i jego wykonanie. Mowy i przemowienia. Warszawa, 1928. S. 131.

CONCLUSIONS

After the end of Lucjan Zeligowsky's „revolt“ so called „Middle Lithuania“ government was established, which was ostensibly independent from Warsaw policy. When the military operations were over, the situation inside the country was extremely critical. The economy of the Eastern Lithuania, the base of which was agriculture, was completely ruined. New authority in 1921 had started partial reconstruction of the country's agriculture owing to the help of Warsaw. The attempts were made to provide farmers with seeds, necessary equipment also to gain the pre-war number of cattle in the Eastern Lithuania.

The lack of land, radical slogans from the East made the question of land structure reform important. The land reform had to stabilise the country's inside situation. In spite of the formal situation in the Middle Lithuania, the decree of General Lucjan Zeligowsky „Concerning the question of land reform“ was declared.

The decree, repeating the main principles stated in the polish laws, was more peasant in its essence. Agrarian councils were established in the Middle Lithuania, the main task of which became the parceling of large land-ownership. The parcelling of land took place in two directions: the state estates were being parcelled and alongside to this the parcelling of private large land-ownership took place under control of Land departments. In 1922, 17 440 dessiantines of land area were distributed in plots. 1009 plots were formed, the buyers of which became the countrymen of the nearest villages. The fact that the owners of the new plots became landless and poor peasants was not less important. The works of dividing villages in individual farms and the liquidation of servitudes were begun. The results gained in this field were poor.

The laws of the Middle Lithuania land reforms had a great importance on the further development of agrarian relationships in Eastern Lithuania. This reform was different in its essence not only from the laws of the Republic of Poland but also prevented the establishment of laws devoted to the Kresy.

Vilniaus universiteto

Įteikta 1997 m. vasario mėn.

Naujosios istorijos katedra